

Prvi ubijeni svećenik bačen u jamu Golubnjaču

Nakon završetka Drugoga svjetskog rata 1945. godine na području bivše Jugoslavije nastala je brojna režimska literatura koja je sustavno najcrnijim atributima kriminalizirala Crkvu u BiH, svećenike i angažirane laike, a posvema prešućivala zločine nad njima, prije svega one partizanske. Neki od tih spisa pretendirali su na znanstvenost, npr. J. Horvat i Z. Štambuk, red. i izd., »Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera«, Zagreb, 1946; V. Novak, »Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj«, Zagreb, 1948, Beograd, 1989; S. Simić, »Hercegovački biskupi za vreme okupacije«, Beograd, 1990 - knjiga je napisana još 1955. godine; S. Simić, »Prekrštavanje Srba za vreme drugog svjetskog rata«, Titograd, 1958; A. Manhattan, »Catholic terror today«, London, 1969; I. Cvitković, »Ko je bio Alojzije Stepinac«, Sarajevo, 1986; V. Dedijer, »Vatikan i Jasenovac«, Beograd, 1987. Drugi su se tekstovi pak zanosili literarnom vrijednošću, npr. romani N. Šipovca, »Proljeće na jugu«, Sarajevo, 1982; »Ljeto na Gori 1941«, Sarajevo, 1987; »Biskupov dnevnik '41«, Sarajevo, 1989, i roman Vuka Draškovića »Nož«, Beograd, 1982.

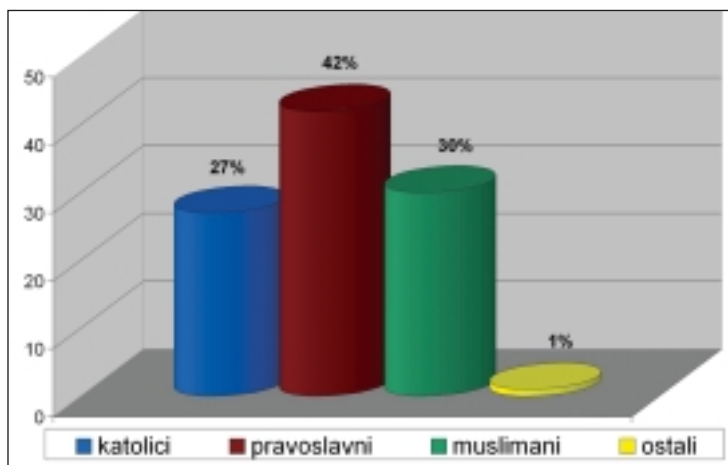
S druge strane, isti režim kroz skoro pola stoljeća najstrože je zabranjivao i progono svaki drukčiji govor o nastradalim svećenicima, časnim sestrama, braći laicima, bogoslovima i sjemeništarima o kojima se u domovini može objektivno pisati tek nakon 1990. godine pa su se u međuvremenu pojavile i opsežne studije o njima. Tako npr. A. Baković, »Stradanja Crkve u Hrvata u Drugom svjetskom ratu. Svećenici - žrtve rata i porača«, Zagreb, 1994; R. Perić, »Da im spomen očuvamo«, Mostar, 2000; A. Nikić, »Hercegovački franjevački mučenici 1524-1945«, Mostar, 1992; M. Karaula, »Žrtve i mučenici. Stradanja bosanskih franjevaca u Drugom svjetskom ratu«, Sarajevo, 1999; A. Orlovac, »Banjolučki martirologij. Svećenici Banjolučke biskupije - žrtve ratova dvadesetog stoljeća«, Banja Luka-Zagreb, 1999; M. Semren, »Život i umiranje pod križem. Svjedočenje kršćanske franjevačke duhovnosti bosanskih franjevaca«, Sarajevo, 2000; T. Vukšić, »Confessores fidei«, Mostar, 2000; A. Nikić, »Lučonoše naše vjere i uljudbe - mrtvoslovnik hercegovačkih fratara«, Mostar, 2004.

Danas se pak nalazimo u godini u kojoj se obilježava 60. obljetnica završetka Drugoga svjetskog rata što je, nakon pobjede nad nacizmom i fašizmom, zemlje zapadne Europe uvelo u razdoblje moderne demokracije. Nasuprot tome, ratni pokreti otpora u zemljama srednje i istočne Europe doveli su na vlast satelitske komunističke režime Sovjetskoga Saveza koji su, posebice u prvim godinama svoje vlasti, likvidirali ili zatvarali sve koje su smatrali svojim političkim i ideološkim protivni-

cima. Tako je bilo i na Balkanu gdje su, već pri postavljanju temelja nove komunističke države, u zbjezgovima, logorima, prijemnim sudovima, a najčešće bez ikakva suđenja, eliminirane tisuće nevinih ljudi. To posebice vrijedi za hrvatske katolike iz BiH s kojima su također stradali brojni katolički svećenici i druge crkvene osobe. Najviše samo zato što su ih predstavnici nove vlasti smatrali protivnicima svoje ideologije. Istina, neke su tijekom rata ubili četnici, neki su umrli od tifusa ili na neki drugi način. Pa ipak broj zločina koje su nad duhovnim osobama Katoličke Crkve iz BiH izvršili partizani i kasniji komunistički režim, uzeti zajedno, kao što ćemo vidjeti, veći je od četiri puta od svih drugih nasilnih uzroka zajedno.

Bosna i Hercegovina pred Drugi svjetski rat

BiH je tridesetih godina 20. st. bila vrlo zaostala. Glavno zanimanje stanovništva bili su poljoprivreda, stočarstvo i šumarstvo. Prema popisu iz 1931. godine, u Hercegovini se čak 84,50% a u Bosni 83,20% ljudi radilo upravo te poslove. Veleobrtom i obrtom se u Bosni bavilo samo 7,40% a u Hercegovini 5,40% ljudi. Trgovina i voćarstvo bili su zanimanje 4,10% Bosanaca i 4,20% Herce-

Konfesijska raspodjela stanovništva u BiH 1937. (1931) godine

govaca. U javnim službama, slobodnim zvanjima i vojsci bilo je 3,90% Hercegovaca i 3% Bosanaca. U drugim zanimanjima ili bez zanimanja u Bosni je bilo 2,30% stanovnika odnosno 2% u Hercegovini.

Pismenost stanovništva bila je na vrlo niskoj razini i niža nego u ostalim krajevima jer je svega 31% stanovništva, s više od deset godina, bilo pismeno. U Hercegovini, koja je u tome stajala nešto bolje od Bosne, svega je 34% ljudi bilo pismeno što znači da još 1931. godine 66% tamošnjega pučanstva nije znalo čitati i pisati a u Bosni u isto vrijeme više od 70%. Mnogo manje pismene bile su žene (oko 15%) negoli muškarci (u Bosni oko 39% a u Hercegovini oko 55% pismenih). U Bosni su najpismeniji bili krajevi sjeverne i srednje Bosne a manje pismenih bilo je u istočnoj i zapadnoj Bosni. S druge strane, u Hercegovini je najmanje pismenih, prema rezultatima službenoga popisa, bilo je u kotarevima Nevesinje i Ljubuški.

Katolici u BiH uoči Prvoga svjetskog rata

Stanje u kojemu se našla Katolička Crkva u BiH između dva svjetska rata ponekad je bilo teže negoli u ostatku ondašnje države. Zapravo, jednako diskriminirani kao cijeloj državi, u društvenom smislu bilo im je čak nešto lošije negoli u nekim drugim krajevima, naročito zbog državnoga forsiranja starokatolika na račun Katoličke Crkve. Međutim, u statističkom smislu katolici su se u tim krajevima držali bolje negoli na općem planu jer, osim u slučaju jednoga sela kod Tuzle, nisu prihvaćali starokatolicizam niti su na neki drugi način napuštali Crkvu pa su 1931. godine uspjeli zadržati svoj raniji postotak. Oni su između 1921. i 1931. godine porasli s 444.431 na 557.836 pripadnika. Istodobno, broj pravoslavaca se s 820.731 popeo na 1.028.723, dok je broj muslimana pao sa 717.562 na 586.151 tj. za oko 0,50% poraslo je sudjelovanje katolika i pravoslavaca u ukupnom broju stanovnika, a za otprilike isto toliko smanjio se postotak muslimana.

Prema posljednjim predratnim preciznim crkvenim podacima o broju katolika u BiH, 1. srpnja 1937. bilo ih je 640.501. A budući da nisu poznati podaci o broju pravoslavaca i muslimana

više od 700 časničkih sestara, pripadnica različitih redova: Milosrdne sestre sv. Vinka Paulskoga, Školske sestre sv. Franje, Kćeri Božje Ljubavi, Služavke Malog Isusa, Sestre sv. Križa i Klanjateljice Krvi Kristove koje su obavljale razgranatu humanitarnu i prosvjetnu djelatnost.

Stradanje svećenika na početku rata

Poznato je da nije bio mali broj svećenika, podrijetlom iz BiH koji su bili učlanjeni u druge biskupije i redovničke provincije izvan Hercegovine, te su službovali na drugim stranama u domovini i svijetu. Stoga se njihovim stradanjima ovdje ne bavimo već se ograničavamo samo na one koji su bili ili inkardinirani u jednu od biskupija i provincija u BiH ili su tijekom rata djelovali u BiH bez obzira kome su pripadali.

O svećenicima koji su u BiH stradali za vrijeme Drugoga svjetskog rata u povodu njihovih smrti skoro redovito su u tadašnjoj crkvenoj periodici tiskani njihovi nekrolozi. Međutim, ne za sve stradale i ne jednako informativno. No, bez obzira na to, iz tih zapisa o mnogima se mogu prikupiti korisni podaci. Međutim, budući da je daleko najveći broj svećenika ubijen neposredno nakon završetka rata 1945. godine, kad je sva katolička periodika bila zabranjena, o daleko najvećem broju stradalnika u domovini nije ni moglo biti ništa zabilježeno. Dapače, budući da su ih daleko najviše ubili partizani, i običan govor o partizanskim zločinima komunistički je režim najstrože kažnjavao.

U inozemstvu su, međutim, iseljenici često pisali također o tragediji katoličkih svećenika. Čak se već 1946. u Rimu pojavila i prva knjiga o tome (Martyrium Croatiae) a obrađivanje te teme nastavljeno je i kasnije. U iseljeničkoj periodici i nakon toga često su se pojavljivali tekstovi toga sadržaja ali i posebna izdanja, no podaci koje su donosili ti tekstovi, naravno, redovito su bili nepotpuni jer je autorima bilo vrlo teško dolaziti do pouzdanih podataka. To je problem s kojim se često također u novije vrijeme susreću pisci tekstova o stradanjima svećenika jer podaci ponekad jednostavno nedostaju ili ih je teško provjeriti, a mnogi pouzdani svjedoci već su davno umrli.

Prve svećeničke žrtve na području Banjolučke biskupije

Ratna tragedija, koja je bila zahvatila svijet, već na početku je odnijela i prve svećeničke žrtve

Waldemar Maximilian Nestor, svećenik Banjolučke biskupije

na području BiH. Dapače, u BiH je partizanski ustanak 27. srpnja 1941. započeo upravo ubojstvom jednoga svećenika i grupe hodočasnika koji su se vlakom vraćali u Drvar. Međutim, budući da ovdje, zbog naravi članka, nije moguće ni ukratko prikazati način stradanja svih svećenika, bit će detaljnije opisana samo ubojstva u prvoj godini stradanja na području pojedinih biskupija, tj. pogibije svećenika 1941. i 1942. godine.

Prvi ubijeni svećenik u Drugome svjetskom ratu na cijelom području bivše Jugoslavije bio je **Waldemar Maximilian Nestor**, svećenik Banjolučke biskupije i župnik u Bosanskom Petrovcu. Taj bivši monah trapist, po narodnosti Nijemac i rođen 12. prosinca 1888. u Gross Strehlitzu u Njemačkoj, kao dijete je započeo školovanje u Petrogradu ali se kasnije s roditeljima doselio u okolicu Banje Luke gdje je otac kao državni šumar dobio posao. Školovanje je kao dječak nastavio kod trapista u samostanu »Marija Zvijezda« u Delibašinu Selu. Za svećenika je zaređen 2. veljače 1917. kao trapist te je obnašao službu učitelja u samostanskoj osnovnoj školi i upravitelja dobara samostana kod Banje Luke a 1931. godine je prešao u biskupijske svećenike. Potom je bio župni vikar u Ljubuški kod Livna (1931-1936) i potom župnik u Bosanskom Petrovcu (1936-1941). Tijekom svoje službe sjedište župe prenio je u Drvar zato što je tamo živio najveći broj katolika. Odatle je bio pozvan da u Kosovu kod Knina na blagdan sv. Ane, u subotu 26. srpnja 1941, predvodi misu i propovijeda te je zajedno s većom skupinom svojih župljana tamo išao na hodočašće. Iako su ga kninski fratri zaustavljali da ne ide u Drvar gdje je već bila nastala buna, budući da je sutra bila nedjelja, župnik Nestor je želio svakako vratiti se u svoju župu kako bi vjernicima služio misu, koju je bio zakazao, te sutradan rano ujutro krenuo nazad vlakom. Na povratku su srpski pobunjenici presreli njihov jutarnji vlak, zarobili sve putnike katolike, svezali ih i odveli u mjesto Trubar blizu Drvara te ih sve, zajedno sa župnikom Nestorom, 27. srpnja pobili kod jame Golubnjače i bacili u nju.

Tomo Vukšić

Nastavlja se

Don Antu Bakulu partizani jahali kao konja i potkovali

Toga 27. srpnja 1941. ista vojska je poslije nedjeljne mise uhitila Jurja Gospodetića, također svećenika Banjolučke biskupije i župnika u Bosanskom Grahovu, koji je rođen u Postirama na Braču 9. siječnja 1910. Nakon osnovne škole u rodnome mjestu, gimnaziju je završio u Šibeniku a teološki studij započeo u Splitu i završio u Zagrebu. Za svećenika je zaređen 1938. godine, a za župnika Bosanskoga Grahova imenovan je 1939. Nakon što su ga uhvatili, vodili su ga po Grahovu kao medvjeda, jezivo su ga izmasakrirali, na kraju ubili te nabili na ražanj i ispekli, ali se ne zna za njegov grob.

A što je posebno zanimljivo, upravo ti događaji od 27. srpnja 1941. bili su za vrijeme socijalističke Jugoslavije smatrani, kao i danas, početkom antifasističke borbe u BiH pa je zato svaki 27. srpnja bio državni blagdan kojim je obilježavan »Dan ustanka«, a koji je na taj datum na opisani način izbio upravo u Drvaru i Bosanskom Grahovu, a da nitko, naravno, nije smio ni spomenuti nevine hodočasnike sv. Ani ni župnike Drvara i Grahova.

Još je jedan svećenik s ovoga područja bio ubijen 1941. godine. Bio je to Krešimir Barišić, župnik u Krnjeuši kod Bosanskoga Petrovca. Rođen je u Jajcu 27. srpnja 1907. Odrastao je i školovao se u sirotištu trapista kod Banje Luke te je postao svećenik 1933. godine. Potom je bio vjeroučitelj u istom sirotištu do 1936. godine kad je prešao u dijecezanske svećenike a 1937. imenovan je župnikom u Krnjeuši. Kao i prethodnu dvojicu banjolučkih svećenika, uhvatili su ga partizanski srpski pobunjenici, strahovito mučili, izmasakrirali tako što su mu odrezali neke dijelove tijela te još živu ubacili u zapaljenu župnu crkvu u Krnjeuši u kojoj je izgorio čitav osim bedara koja su pronađena kasnije na mjestu izgorjele crkve.

Prve svećeničke žrtve s područja Sarajevske nadbiskupije

Kao prvoga svećenika s područja Sarajevske nadbiskupije, koji je ubijen za vrijeme Drugoga svjetskog rata, obično se navodi fra Eugena Gujića. Međutim, u času kad je bio ubijen, on više nije bio ni fratar ni svećenik. Rođen je 3. siječnja 1905. u Fojnici. Školovao se u Visokom i Sarajevu te je, kao član provincije Bosne Srebrene, zaređen za svećenika 1927. godine. Nakon pastoralnih služba na više mjesta diljem Bosne, 1939. godine je napustio franjevece i prešao u svjetovne svećenike te je potom kratko upravljao župom Prilišće kod Karlovca, u Zagrebačkoj nadbiskupiji, ali je nešto kasnije, zbog neurednoga života, bio otpušten iz svećeništva. Kao takav sudjelovao je u ubojstvu pravoslavnog svećenika 27. travnja 1941. u Bilješevu kod Kaknja pa ga je zbog toga prijeki sud u Zagrebu

3. rujna 1941. osudio na smrt i strijeljao istoga dana.

(Tijekom lipnja 2005., mjesec dana nakon što je napisan ovaj tekst, pojavio se podatak da postoje zabilježene izjave kako Gujić nije sudjelovao u ubojstvu pravoslavnog svećenika već da je bio nepravredno optužen i osuđen. Stoga, dok autor teksta čeka na spomenute dokumente koji su mu obećani, ovdje tu informaciju bilježimo samo kao naknadni dodatak, jer se radi o važnom razjašnjenju koje bi, ako se pokaže istinito, Gujiću vratilo čast.)

Druga žrtva s ovoga područja bio je Jakov Barišić, župnik u Gradačcu, prvi stradali svećenik Sarajevske nadbiskupije. Rođen je 5. rujna 1890. u Dobrinji kod Modriče. Nakon školovanja u

Neka, ne žalim za svojom vjeru, domovinu i svoj narod umrijeti. Prekrsti se i glasno počne moliti Očenaš, a krvnici opsuju njegovu molitvu i Pavelića i sruše ga na zemlju. Na mrtvom tijelu ljudi nadoše pušćanih i revolverskih hitaca, pod vratom priklan i od brade do pola glave koža zgu(b)ljena, grozno iznakažen.

Sirota majka bila je svjedok muka svoga sina. Prijetili su joj i htjeli da je ubiju, no drugi su držali da je bolje da sve gleda, jer su je grdili i govorili što je takvoga odgojila. Kada su ga mučili, sve su vikali: Evo ti Pavelić, evo ti Hrvatska. - Siromah, ležao je tako (mrtav) cijeli dan petak do subote po podne; onda ga je vojska prenijela pod zvonik, a iz njega je neprestano tekla krv. - Crkvu nijesu ni takli...«, ali su župnu kuću zapalili.

Sljedeća žrtva bio je fra Julijan Jurković, gvardijan samostana Ramašćit i župnik, koji je prva žrtva među pravim članovima

Franjevačke provincije Bosne Srebrene. Rođen je 8. listopada 1898. u Johovcu kod Dervente. Nakon školovanja u Visokom, Sarajevu i Zagrebu, zaređen je za svećenika 1923. godine te je obnašao službe kapelana i župnika u više župa: Plehanu, Sutjesci, Varešu, Sasini, Sanskom Mostu, Foči, Nišu, Fojnici te Ramašćitu. Kad su partizani u noći između 13. i 14. srpnja 1942. provalili u Ramu i zapalili crkvu, zarobili su fra Julijana i odveli ga u nepoznatom pravcu te ubili ali mu se za grob ne zna. Prema svjedočanstvima nekih vjernika, fra Julijana su partizani uhvatili na putu prema selu Kopčići, doveli u jednu

pcije revolucije koja ima dvije faze, buržoasko-demokratsku i proletersku i da u proleterskoj revoluciji treba likvidirati sve klasne neprijatelje, pa i one koji su sudjelovali u buržoaskoj revoluciji. Crnogorski i srbijanski komunisti smatrali su, dakle, da treba ukloniti sve oficire, popove i činovnike. Tako su likvidirali i neke svoje stare članove partije, pa zašto ne i ovog fratra.»

Nakon zauzimanja Rame polovicom srpnja 1942. partizani su se nastanili u samostanu gdje su smjestili svoje zapovjedništvo i bolnicu. U samostanu su našli samo fra Viktora Sliškovića koji zbog bolesti nije ni pokušao bježati. Rođen je u selu Polje, župa Dolac kod Travnika, 12. lipnja 1896. Školovao se u Docu, Visokom i Sarajevu a studirao je i filozofiju u Zagrebu. Za svećenika je zaređen 1919. godine te je, prije nego je došao u Ramu, obnašao razne svećeničke službe po Bosni (kapelan, župnik, gvardijan, nastavnik gimnazije u Visokom). Nakon zauzimanja samostana, partizani su fra Viktora najprije istjerali iz njega pa se on nastanio u kući jednoga seljaka na Šćitu i odatle oko sedamdeset dana sam pastorizirao preostale vjernike. U toj seljačkoj kući partizani su ga 15. rujna zarobili i, zajedno s nekim vjernicima, svezana pješice odveli u Prozor gdje je na jednom kestenu čekao unaprijed pripremljen natpis: »Smrt strijeljanjem kao zločinca.« Tu je bio teško mučen i zaista strijeljan 16. rujna te pokopan na nepoznatom mjestu.

Prve svećeničke žrtve u Hercegovini

U prvoj polovici 1942. godine ubijeni su prvi katolički svećenici na području Mostarske i Trebinj-

10. lipnja 1884. u Posušju. Poslije osnovne škole u rodnom mjestu prva tri razreda gimnazije završio je u Mostaru a ostale u Travniku te teologiju u Sarajevu (1906-1910). Zaređen je za svećenika Mostarske biskupije 29. lipnja 1909. Kratko je službovao u Blagaju (1910) te bio župnik u Viru (1910-1936), gdje je sagradio četiri škole, i od 1936. u Gornjem Hrasnu u zaleđu Neuma. Dvadesetoga travnja 1942. uhvatili su ga partizani te ga, prema svjedočanstvu katolika koji su s njim bili zarobljeni, tjedan dana mučili, kamenovali, vezali u štali za jaslje, davali mu za hranu sijeno i drugu travu, na njemu jahali, potkovali kao konja te ubili u Vlahovićima kod Ljubinja i bacili u jamu tako da njegovo tijelo nikada nije pronađeno. Zapravo, prema pisanom svjedočanstvu partizana Danila Bukvića, izravnoga sudionika don Antina odvođenja u smrt, lipnička četa južnohercegovačkoga parti-zanskog odreda u napadu na Gornje Hrasno imala je poseban zadatak koji se sastojao upravo u tome da zarobi don Antu i živa uhvati. Partizani su to i učinili te, prema istom opisu, opljačkali župnu kuću a don Anti dopustili da od kuće krene na svome konju Šarcu. Stoga je on mislio »da neće biti osuđen od suda pravde« te molio partizane da mu ne oštete stroj za pisanje i druge stvari koje su bili ponijeli »računajući da će mu to biti potrebno, da će biti pušten i povratiti se na svoju dužnost u Gornje Hrasno.«

O zločinu na don Antu Bakulu postoji također dragocjen zapis o priznanju poznatoga partizanskog komesara Čede Kapora izrečenom pred don A. Borasom koji je to ovako zabilježio: »Taj i takav Čedo Kapor kazao mi je u razgovoru u kući Rade Koraća kako je znao za don Antu Bakulu i sve što se odnosilo na njega. Izričito mi je to rekao pred Radom Koraćem: Don Ante Bakula nije bio nikakav krivac. Nije se on bavio nikakvom politikom a niti je nama pravio neke neprilike niti je bio zločinac. Ni govora o tome. Don Ante se bavio svojim poslom a čak štoviše bio je susretljiv prema srpskom dijelu naroda u Gornjem Hrasnu. Nikome nije smetao a pomagao je svakome. Svakoga je susretao rado i bio sa svima u dobrim odnosima. Nije imao nikakve krivice s našega stanovišta. Nije bio angažiran ni u kakvoj vojnoj ili političkoj grupaciji. Poznavao sam sve te prilike u istočnoj Hercegovini. Sve informacije slijevale su se u našem štabu. Sve mi je bilo poznato. Znam što se je kasnije desilo sa don Antom. Poznato mi je to i mogu jedino reći da je to bila naša velika - greška.« Tomo Vukšić

Nastavlja se

Dvadesetoga travnja 1942. uhvatili su ga partizani te ga, prema svjedočanstvu katolika koji su s njim bili zarobljeni, tjedan dana mučili, kamenovali, vezali u štali za jaslje, davali mu za hranu sijeno i drugu travu, na njemu jahali, potkovali kao konja te ubili u Vlahovićima kod Ljubinja i bacili u jamu tako da njegovo tijelo nikada nije pronađeno.

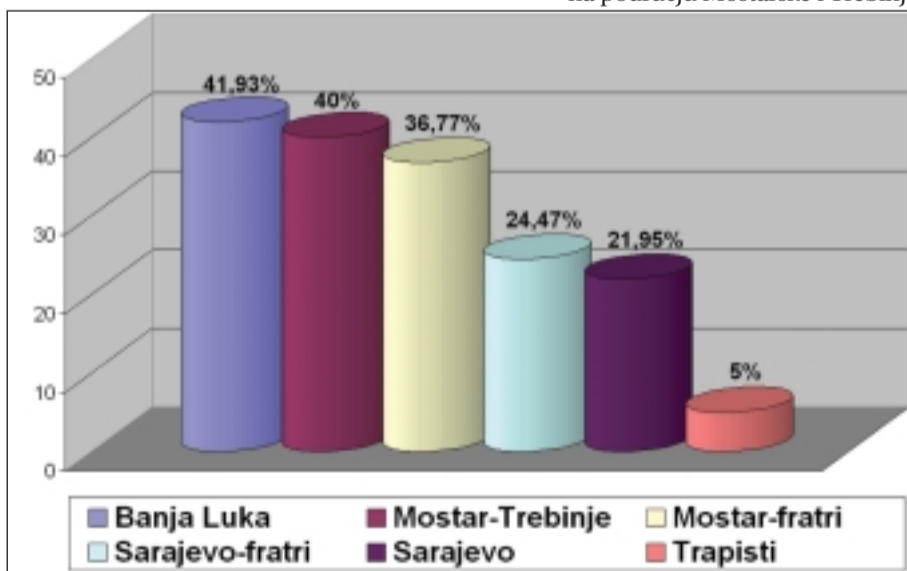
Travniku i Sarajevu, zaređen je za svećenika Sarajevske nadbiskupije 1913. godine. Bio je župnik u Pećinama, Rostovu, Golom Brdu i od 1919. godine u Gradačcu. Kad su četnici upali u Gradačac, uhvatili su župnika te ga u petak 15. svibnja 1942. ubili u dvorištu župne kuće naočigled majke. Bio je strašno izmrcvaren: koža mu je bila zguljena s glave i lica a na tijelu je nađeno mnogo uboda nožem. Naime, budući da su napadači morali brzo napustiti Gradačac, ostavili su njegovo tijelo pa je bio svečano pokopan 18. svibnja u samome mjestu zajedno s još šest katolika koji su ubijeni u isto vrijeme. Sprovod su mu vodila četiri svećenika.

Zahvaljujući činjenicima da je ubijeno samo sedam osoba te da su preživjeli brojni autentični svjedoci ovoga zločina, brzo je zabilježen i objavljen način pogibije Jakova Barišića. Prema kanoniku Marku Nediću, jednome od dva suvremena svjedočanstva autentičnih svjedoka, cijeli događaj se zbio ovako: »U petak u 6 sati u jutro primijeti momak (tj. Barišićev poslužitelj, op. T. V.), da se bježi, i upozori prećasnog (tj. Barišića, op. T. V.) da bježi i momak pobjegne. U času već je rulja bila blizu, a siromah prećasni poleti u zvonik i počne zvoniti na uzbunu, i samo je stigao dvaput potegnuti konopcem, i bio je u njihovim rukama. Da je sve ovako, pričaju njegovi najbliži i jedna stara majka. Gornili su ga do bunara, tu ga tukli i rekli mu: Reci da si Srbin, a on glasno reče: Nikad, ono što sam to i ostajem. Onda ćeš poginuti.

kuću na Šćitu gdje je bilo njihovo zapovjedništvo i odatle ga odveli u nepoznatom smjeru i ubili a, prema nekim iskazima seljaka, bio je prerezan pilom za rezanje drva. O posljednjim trenucima ovoga uglednoga fratra zna se, dakle, vrlo malo, no istina je ono što je o razlozima ubojstva ovoga svećenika kasnije napisao jedan njegov subrat (Lj. Lucić): »Ne treba gubiti iz vida da su gvardijana ubile upravo one partizanske jedinice koje su i u svojim krajevima bez mnogo razloga strijeljale ljude. Držeći se sovjetske konce-

ske biskupije. Sve je započelo u travnju za vrijeme prodora srpske i crnogorske vojske prema dolini Neretve, kada su skoro svi preživjeli Hrvati iz istočnoga dijela Hercegovine morali bježati iz svojih domova, a neki su svećenici ubijeni. Nastavilo se u Kongori kod Tomislavgrada gdje su se pojavili pripadnici iste vojske i u jesen iste godine završilo u okolici Stoca.

Prvi od četvorice hercegovačkih ubijenih svećenika 1942. godine bio je don Ante Bakula, župnik u Gornjem Hrasnu. Taj svećenik i prosvjetitelj rodio se

Pregled stradanja svećenika u BiH po biskupijama i redovničkim zajednicama

Fra Stjepana Naletilića su razapinjali na jeli i pekli na ražnju

Drugi stradalnik u Hercegovini bio je don Ilija Tomas, župnik u Klepcima kod Čapljine, koji je rođen u Drinovcima 19. srpnja 1901. Poslije osnovne škole u rodnom mjestu, pohađao je gimnaziju u Travniku a teologiju je studirao u Sarajevu (1922.-1926.). Za svećenika mostarske biskupije zaređen je 29. lipnja 1925. a potom je bio župni vikar u Ravnom (1926.), župnik na Trebimlji i od 1927. u Klepcima. U Klepcima je 1930. godine sagradio novu crkvu. Ubili su ga partizani u Klepcima 1. svibnja 1942. Na njegovu tijelu pronađen je dvadeset jedan ubod nožem i sjekirama. Na čelu mu je bio urezan znak križa, oči izbodene, usta s obje strane razrezana, ubod na strani srca itd. Mrtvo tijelo zatim je bačeno u rijeku Bregavu gdje je sutradan pronađeno te je pokopano na čapljinskom groblju. U sprovodu je sudjelovalo šesnaest svećenika, a obrede je predvodio Petar Čule, tada kapitularni vikar a kasniji mostarski biskup. Fotografija don Ilijina mrtva tijela, na kojoj se vide spomenute rane, objavljena je na više strana, a poznata su također imena nekih partizana koji su izravno sudjelovali u ovom ubojstvu (Nikola Marušić, Sara Spajić).

Događaj don Ilijina ubojstva ukratko je opisao partizan Veljko Bulut, izravni sudionik napada na Klepce koji je, kako on piše, započeo oko tri sata ujutro iz pravca Prebilovaca gdje su partizani stigli iste noći i smjestili se u Bulutovu mahalu. A što se tiče don Ilije, kaže ovako: »Naši koji su napadali prema Klepcima odmah su počeli tragati za don Ilijom Tomasom. Pronađen je sasvim slučajno. Naime, kad je njihova fronta razbijena, umjesto kroz vrata, skočio je kroz prozor, da što prije izađe, i navodno, iščao nogu. Njegov bratić, koji mu je bio pratilac, htio je da ga nosi, ali mu je on rekao: 'Ti idi, ja ću se sam spasiti.' Uvukao se u kupine kraj pravoslavne crkve, pored same ceste. Pronašla ga je jedna mještanka, kojoj je kupina zapela za haljinu. Don Tomas je, prema zamisli našega višeg rukovodstva, 'trebalo da se evakuše', ali je, zbog gnjeva boraca, ubijen. Kasnije su ga izmrcvarile same ustaše, da bi pokazale kakvi smo mi zločinci i što radimo, čak i sa svećenicima. Njega je trebalo, po planu, predati južnohercegovačkom štabu. Ali, što je bilo, bilo je.«

Kao treći po redu ubijen je fra Stjepan Naletilić, župnik u Kongori i prvi ubijeni član Hercegovačke franjevačke provincije. Ovaj svećenik rođen je 1. studenoga 1907. u Lisama kod Širokoga Brijega. Osnovnu školu i gimnaziju završio je na Širokome Brijegu a bogosloviju u Mostaru (1930.-1933.) i Fribourgu u Švicarskoj (1933.-1935.). Svećane zavjete položio je 2. srpnja 1930. i za svećenika bio zaređen 5. studenoga 1933. Poslije toga obnašao je službu župnoga vikara na Humcu (1935.-1936.) i Tomislavgradu (1936.-1938.) te župnika u Kongori (1939.-1942.). Prema nekim autorima iz doba

tih stradanja fra Stjepana su odveli »komunistički odredi« 17. svibnja i ubili. Ondašnji suvremeni izvori hercegovačkih franjevaca iz lipnja 1942. godine svjedoče da su »komunističko-četničke bande« fra Stjepana 21. svibnja odvele iz Kongore u nepoznatom pravcu. Prema nekim današnjim piscima u noći između 19. i 20. svibnja zarobili su ga u župnoj kući »srbo-četnici iz susjedstva« i odveli prema Riliću pa oko 24. svibnja ubili u Jezeru gdje su ga razapeli između dvije bukve i pod njim naložili vatru te je doslovce izgorio. A prema istraživanju iz 1976. godine, koje su obavili svećenici iz Kongore, skupina Srba i muslimana čija su imena zabilježena, pod vodstvom Bože Miškovića

Don Ilija Tomas - vjerojatno jedina fotografija mrtvoga svećenika kojega su ubili partizani i na čelu mu urezali znak križa

iz sela Baljaka, nasilno je odvele fra Stjepana iz župne kuće. Zapravo, fra Stjepan je već bio premješten u župu Humac te se upravo preseljavao. S Humca je došao u Kongoru urediti što je još trebalo i oprostiti se sa svojim bivšim župljanima. Tako su se zajedno s njim našli te također bili odvedeni njegov brat, njegov zet i njegov poslužitelj Marijan Čolina - Čota. Ovaj posljednji je ostao živ jer su ga ostavili na putu prema Vukovskom, kamo su ih sve zajedno vodili preko planine Ljubuške. Prema iskazima svjedoka, fra Stjepana su u šumi Ravašnici iznad Vukovskoga kod Kupresa razapinjali na jednoj jeli i potom ga pekli na ražnju.

Posljednji ubijeni svećenik 1942. godine bio je don Vide Putica, umirovljeni župnik u Prenju u općini Stolac i starac od osamdeset četiri godine, ujedno i najstariji ubijeni hrvatski svećenik uopće. Rođen je 11. lipnja 1859. u Prapatnici blizu Hutova. Školovanje i studij završio je u Rimu gdje je zaređen za svećenika 8. travnja 1882. Potom je bio župnik u Ravnom, Hrasnu, Stocu i u Prenju (1907.-1942.). Ubili su ga četnici, svrstani u antikomunističke bataljune, 6. rujna 1942. u njegovoj sobi iz koje je jedva mogao izlaziti bez tuđe pomoći. Dva-tri dana poslije toga mrtvo tijelo stavili su u zahod te polili benzinom i zapalili. Talijanski vojnici pronašli su ostatke njegova tijela koje su u sprovodnom redu, što ga je predvodio talijanski vojni kapelan, pokopali u crkvenome vrtu. Poslije toga su Talijani u Biskupski ordinarijat u Mostaru dostavili jednu fotografiju o pronalasku don Vidinih ostataka i jednu o njegovu sprovodu koje su nedavno objavljene.

Ubijanje svećenika do kraja 1944. godine

Poslije spomenutih likvidacija svećenika na početku rata, njihovo ubijanje i stradanje nastavljeno je i kasnije u ratnim okolnostima. Međutim, posebno teško mrcvarjenje nad svećenicima kojeg je izvršila partizanska vojska dogodilo se tijekom 1945. godine u završnim ratnim operacijama i neposredno nakon rata. Stoga će se odlomak, koji upravo slijedi, ukratko pozabaviti nastavkom tragedije svećenika do kraja 1944. godine, a zatim iz 1945. godine.

Nakon spomenutih ubojstava svećenika u Hercegovini, od 1942. pa sve do jeseni 1944. go-

đa, župnika u Podhumu kod Konjice, strijeljali su partizani 3. veljače 1944. Fra Borivoja Mioča, župnika u Ljubunčiću kod Livna, u noći između 6. i 7. svibnja 1944. odveli su partizani i nikada se više nije pojavio. Fra Danijela Briševca, župnika u Stratinskoj kod Banja Luke, ubili su četnici 25. kolovoza 1944. a fra Tomislava Gelića, župnika u Bugojnu, strijeljali su partizani 9. rujna 1944.

U Sarajevskoj nadbiskupiji do kraja 1944. godine još su tri svećenika umrla od tifusa a četvorica su bila ubijena. Prvi je stradao dr. Dragan Dujmušić, kateheta u Tuzlanskoj gimnaziji, kojega su partizani 7. listopada 1943. u Tuzli osudili na smrt te istoga dana strijeljali u obližnjem Parselu. Ivana Miletića, župnoga vikara u Bijeljini, strijeljali su partizani 26. studenoga 1943. u Bijeljini. Rikarda Weissa, župnoga vikara u Modriči, strijeljali su partizani 24. ožujka 1944. u Modriči a Stipo Barišić je poginuo 6. srpnja 1944. između Želeće i Žepča kao putnik vlaka kojega su bombardirali saveznički avioni.

Strašan pokolj svećenika na kraju rata

Tijekom jeseni 1944. godine započela je velika tragedija svećenika koja je eskalirala u pravi pokušaj istrebljenja tijekom sljedećih mjeseci. Najtragičnije razdoblje je vrijeme od veljače do srpnja 1945. godine u kojemu je ubijen daleko najveći broj svećenika. Redovito su stradavali kao žrtve čija se »krivnja« sastojala samo u tome što su bili svećenici. Jedni su bez ikakva razloga hapšeni u samostanima ili župnim kućama te odvođeni i likvidirani često bez suđenja ili im je smrt bila »odrezana« na tzv. prijekim sudovima. Drugi su stradali na najrazličitije načine u izbjegličkim kolonama na putu prema Austriji i nazad, a treći u komunističkim logorima i zatvorima nakon rata. Mjesta njihovih

Uzrok smrti svećenika	Broj stradalih svećenika
Partizani, komunisti; umrli u komunističkom zatvoru	125
Umrli od posljedica mučenja u komunističkom zatvoru	5
Tifus	16
Četnici	10
Nestali	3
Vlasti Nezavisne Države Hrvatske	1
Poginuo u savezničkom bombardiranju	1
Svega	161

čak još trinaest svećenika. U Banja-lučkoj biskupiji partizani su u Prijedoru 16. svibnja 1942. ubili Josipa Kaurinovića, župnika. Četnici su 11. srpnja 1943. ubili Antu Dujlovića, župnika u Gurnjeri kod Prnjavora, dok je od posljedica partizanskog ranjavanja 9. siječnja 1944. umro Antun Čurčić, umirovljeni svećenik.

U Franjevačkoj provinciji Bosni Srebrenoj od tifusa je do kraja 1944. godine umrlo osam svećenika, a u istom vremenu šestorica su ubijena. Fra Viktora Baltića, župnika u Ljubunčiću kod Livna, ubili su partizani nakon što su ga zarobili 8. veljače 1943. Fra Bonaventuru Grebenarevića, župnika u Podhumu kod Livna, strijeljali su partizani 1. prosinca 1943. Fra Stjepana Barišića,

koja su i do danas u mnogo slučajeva ostala nepoznata, razasuta su od otopila Dakse kod Dubrovnika pa do Graza u Austriji.

Međutim, ovdje nije moguće nastaviti s praćenjem stradanja svakoga svećenika na način kako smo to činili u dosadašnjem dijelu teksta jer bi to daleko nadišlo okvire jednoga ovakva prikaza.

Opći pregled stradanja svećenika

Stradanje svećenika Banja-lučke biskupije, koja je izgubila skoro polovicu svojih svećenika, trajalo je kroz cijeli rat pa je od njih trideset jednoga, koliko ih je bilo zaređeno do početka 1945. godine, za vrijeme i neposredno

Fra Stjepana Naletilića su pekli na ražnju

poslije rata stradalo njih trinaest: na najgrublje načine mučeno ih je i ubijeno deset, jedan je umro u zatvoru i jedan u logoru a biskup Garić je umro kao ratni prognanik, što znači da je ova biskupija izgubila 41,93% svoga klera.

Osim biskupijskih svećenika i franjevaca, u Banja-lučkoj biskupiji, kao što je već bilo spomenuto, djelovali su također trapišti koji su imali jedan velik samostan u blizini Banja Luke. U samostanu je ranije živjelo i do dvjesto monaha i njihovih kandidata, ali ih je neposredno prije rata bilo svega četrdeset. Budući da ne postoje kasniji podaci o broju svećenika, pretpostavljamo da ih je bilo otprilike toliko i 1944. godine kad su se, prema naredbi njemačke vojske, jer je među njima bilo mnogo Nijemaca, morali povući iz samostana. Kasnije su dvojica monaha umrla od posljedica komunističkog logora pa bi taj gubitak, iznosio 5%.

Stradanja svećenika na području Sarajevske nadbiskupije također su trajala tijekom cijeloga rata i nakon njega tako da je ova nadbiskupija izgubila ukupno dvadeset sedam svećenika a imala ih je sto dvadeset tri i svi su se skoro cijelo vrijeme nalazili na ratnome području: dvadeset jedan je ubijen, jedan je umro u zatvoru, dva su umrla od posljedica zatvora i torture a tri su umrla od tifusa, što znači da je ova nadbiskupija izgubila 21,95% svojih svećenika.

Bosanska franjevačka provincija, koja se prostire na cijelom području Sarajevske nadbiskupije i Banja-lučke biskupije, na ratnim područjima imala je sto devedeset dva svećenika, a tijekom rata i neposredno nakon njega izgubila ih je četrdeset sedam, odnosno 24,47%: ubijena sutrideset šestorica; jedan je umro u zatvoru a deset ih je umrlo od tifusa.

Na kraju ovoga prikaza stradanja svećenika u Bosni svakako treba spomenuti isusovce koji su u Sarajevskoj nadbiskupiji, u Travniku i Sarajevu, kroz cijelo ratno vrijeme djelovali kao odgojitelji, od kojih je jedan od posljedica mučenja umro u zatvoru u Sarajevu.

U ratnom razdoblju i neposredno poslije njega dijecezanski kler iz Hercegovine izgubio je četrnaest svojih članova a trideset šest ih je bilo na ratnome području: dvanaest ih je ubijeno, jedan je umro u zatvoru a jedan od tifusa što iznosi ravnih 40% od prisutnih na ratnom području. Time je ovaj dio Crkve slijedio tragičan rekord Banja-lučke biskupije.

Tomo Vukšić

Nastavlja se

Partizani franjevcima pucali u zatiljak pa ih zapalili

Hercegovačka franjevačka provincija, koja ima jedne nake granice s Mostarskom biskupijom, na ratnim područjima imala je sto pedeset pet svećenika a stradalo ih je pedeset sedam, što je više negoli i u jednoj biskupiji ili provinciji: na zaista najokrutnije načine ubijeno ih je čak pedeset pet, dok je jedan umro u zatvoru a jedan od posljedica zatvora, što iznosi 36,77% od ukupnoga broja a, osim dvojice ubijenih tijekom rata, skoro svi su izgubili živote 1945. godine od partizanske ruke te nekoliko njih kasnije u komunističkim progona i zatvorima.

Pregled stradanja svećenika u BiH po biskupijama i redovničkim zajednicama

Kad se svi brojevi svedu u jednu cjelinu, da nije bilo nasilnoga stradanja svećenika tijekom rata, onda bi ih 1945. godine u cijeloj Bosni i Hercegovini, s onima koji su zaređeni u ratnim godina, bilo petsto sedamdeset sedam. S obzirom na činjenicu da je sto šezdeset jedan svećenik izgubio život kao izravna ili neizravna žrtva rata, to znači da je Crkva u BiH, ako se je uzme u cjelini, bez onih koji su umrli prirodnom smrću, u spomenutom razdoblju na tragičan način izgubila točno 27,90% svoga klera. Malo nedostaje da bi se moglo reći kako je skoro svaki treći svećenik stradao a više od četiri petine njih likvidirali su partizani i kasniji komunistički režim.

Čak 81% svećenika likvidirali partizani ili komunistički režim

Budući da u ovom prikazu nije moguće opisati način stradanja svakoga svećenika na način kako se to činilo u prethodnim brojevima ovoga prikaza niti ovdje donositi njihov popis, koji inače postoji, svakako treba naglasiti kako su čak 81% svećenika likvidirali partizani do 1945. godine ili komunistički režim neposredno poslije toga. Odnosno, samo tijekom 1945. godine stradala su čak 104 svećenika, dok je kroz sve ostalo vrijeme od 1941. do 1952. godine izgubilo život njih 57.

U toj strašnoj tragediji, odnosno pravom »svećenikocidu« za koji nitko nikada nije odgovarao, posebice treba spomenuti dvije okolnosti masovnih svećeničkih smrti iz 1945. godine. Prije svega, neki svećenici su ubijeni u izbjegličkim kolonama do Bleiburga a vrlo velik broj, nakon što su ih saveznici izručili partizanima, u »marševima smrti« za vrijeme povratka nazad a da ni do danas za mnoge od njih nisu poznata ni mjesta ni datumi smrti.

Drugo područje stravičnih masovnih smrti svećenika 1945. godine jest Hercegovina. Prije svega Široki Brijeg u koji su partizani iz Osmoga dalmatinskog korpusa upali 7. veljače 1945. godine nakon što su prethodno gotovo uništili samostan i crkvu. Istoga dana poslije podne, izvodeći jednoga po jednoga fratra, likvidirali su svih 12 članova samostana koje su zatekli: 9 svećenika i 3 klerika. Ubili su ih tako da su im

Među ubijenim su franjevcima bili: Krizan Galić, Bonaventura Grebenarević, Borivoj Mioč, Grgo Vasilj, Julijan Jurković, Leon Petrović, Marko Barbari, Miroslav Buzuk, Nenad Venancije Pehar, Radoslav Vukšić, Stjepan Barišić, Tomislav Galić i mnogi drugi

najprije pucali u zatiljak a potom ih sve zapalili u protuzrakoplovnom skloništu blizu samostana. Sljedećega dana odveli su u pravcu Splita još 9 fratara koji su se bili sklonili u samostansku hidrocentralu: 7 svećenika, 1 brata laika i 1 klerika i pobili ih na nepoznatom mjestu. Istoga dana, 8. veljače, u Mostarskom Gracu, mjestu i župi na putu prema Mostaru, ubili su novih 6 fratara: 4 svećenika i 2 klerika. Četiri dana kasnije, 12. veljače, partizanski časnik je u Izbičnu, selu i župi nekoliko kilometara sjeverozapadno od Širokoga Brijega, naredio da se prekine misa u župnoj crkvi te su doslovce s oltara odvedeni i ubijeni nova dvojica svećenika i jedan brat laik. A kad su partizani 14. veljače 1945. ušli u Mostar, prema pisanom zapamćenju dr. fra Gaudencija Ivančića koji je

bio član samostana i nalazio se toga dana u njemu, jedna grupa vojnika pod vodstvom časnika Branka Popadića došla je u samostan. Popadić je najprije popisao sve fratre. Potom su, ostavivši jednoga naoružanoga partizana da čuva sve zatečene, nakratko otišli iz samostana i nakon dva sata se, pod vodstvom istoga časnika, vratili te prozvali i izdvojili sedam fratara. Budući da je upravo bilo vrijeme večere za fratre te jelo pripravljeno, posebna bezočnost toga časnika i njegovih vojnika ogleda se u tome što je Popadić najprije, sjedeći na provincijalovu mjestu, večerao s ostalim fratrima koji su sebi bili pripravili grah s kiselim zeljem. Sedmorici izdvojenih fratara, koje su za to vrijeme čuvali vojnici u posebnoj prostoriji, nije bilo dopušteno večerati, a za vrijeme jela

Popadić je, očito zato da dodatno ponizi već zabrinute i potištene fratre, dobacio: »Uh, što volim kiseli kupus.« Poslije jela Popadić je poslao i čuvare sedmorice fratara da se naslade. Tek poslije toga sa sobom su odveli izdvojenicu sedmorice svećenika koje su potom likvidirali i kod Staroga Čekrka, na ulazu u Mostar iz pravca Rodoča, bacili u Neretvu, dok druge članove samostana nisu dirali. Sutradan su fra Gaudencije i fra Pavo Dragičević otišli u partizansko zapovjedništvo i tražili odvedenu braću. Uspjeli su doći do zapovjednika. Izdiktirali su mu imena odvedenih koje je on zapisao te im rekao: »Kad ja doznadem, javit ću vam.« I, naravno, nikada ništa nije dojavio. Međutim, to im nabrojano, očito, nije bilo dosta pa su kasnije još neki svećenici, franjevci i svjetovni, suđeni i strijeljani u Mostaru i okolici. Tijekom 1945. godine, u kojoj su partizani i novi režim pogubili 104 svećenika, mnogi su oltari ostali pusti. Odnosno, tragedija poznata pod pojmom Bleiburg i likvidacija na potezu od Širokoga Brijega do Mostara bila su najstrašnija mjesta svećeničkih stradanja. Ali, kao što pokazuje popis, napravljen prema biskupijskoj i redovničkoj pripadnosti svećenika, njihova su stratišta brojna također u Bosni, Hrvatskoj, Sloveniji, a i mnogo šire.

Uzroci smrti svećenika i vrijeme njihova stradanja

Iz popisa proizlazi da je, vezano uz događanja Drugoga svjet-

Sedmorici izdvojenih fratara, koje su za to vrijeme čuvali vojnici u posebnoj prostoriji, nije bilo dopušteno večerati a za vrijeme jela Popadić je, očito zato da dodatno ponizi već zabrinute i potištene fratre, dobacio: »Uh, što volim kiseli kupus.« Poslije jela Popadić je poslao i čuvare sedmorice fratara da se naslade. Tek poslije toga su sa sobom odveli izdvojenicu sedmorice svećenika koje su potom likvidirali, bacili u Neretvu, dok druge članove samostana nisu dirali

skog rata, smrtno stradao 161 katolički svećenik iz BiH. Uz svakoga spomenutog svećenika, koji je stradao kao izravna ili neizravna žrtva toga rata, spomenut je također uzrok njegove smrti, odnosno počinioci njegova ubojstva.

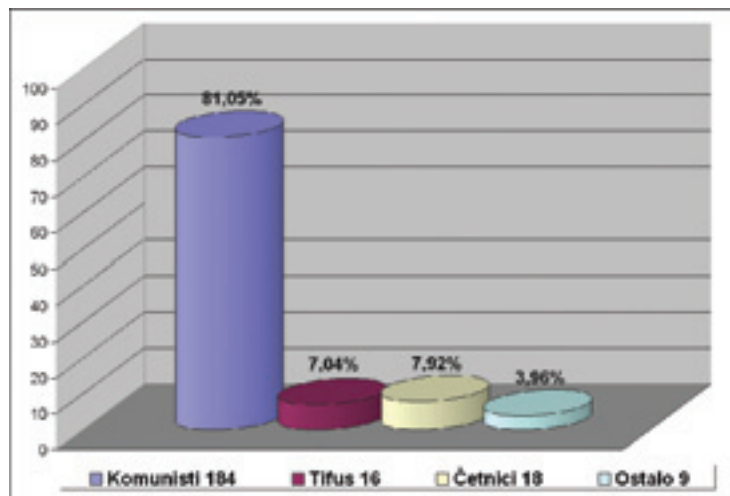
Daleko najveći broj svećenika ubili su predstavnici nove vlasti u različitim fazama i okolnostima. Bila je to najprije partizanska vojska tijekom rata, ali posebno su okrutno partizani postupili u završnim ratnim operacijama i neposredno nakon toga. Neke je svećenike nakon rata likvidirala komunistička vlast, dok su neki umrli ili poginuli kao robijaši u zatvorima tijekom prvih poslijeratnih godina. Svećenici su stradavali kao izravne ili neizravne žrtve rata od 1941. pa sve do 1952. godine. No, neusporedivo ih je najveći broj izgubio život tijekom 1945. godine kad su partizani izvršili pravi masakr, najčešće bez ikakva suđenja i pokušaja dokazivanja bilo kakve krivnje. Odnosno, kao što se vidi u sljedećem grafikonu, samo 1945. godine ubijeno ih je čak 104, ili 64,59% od ukupnoga broja stradalih.

Broj stradalih svećenika po godinama njihovih smrti

Ukupan broj ubijenih svećenika, za čiju su smrt izravno odgovorni partizani ili komunisti, iznosi 125. Njima, međutim, treba dodati još petoricu koji su, nakon izlaska iz komunističkih zatvora, ubrzo umrli od posljedica mučenja. Tako proizlazi da su predstavnici novoga režima na jedan od rečenih načina usmrtili ravno 130 katoličkih svećenika iz BiH. Osim njih, jednoga je osudila i strijeljala vlast Nezavisne Države Hrvatske, jedan je poginuo u vlaku zbog savezničkoga bombardiranja, trojica su nestala tako da se ne zna uzrok njihove smrti, desetoricu su ubili četnici, a šesnaestero ih je umrlo od tifusa kojim su se zarazili uglavnom zato što su se, zbog brige oko ratne sirotinje i bolesnika svjesno izravno izložili opasnosti da se zaraze.

Kad se gornji podaci o uzrocima smrti svećenika pretoče u postotke, onda to izgleda kako prikazuju i naši grafikoni. U tome su prikazu partizanska vojska i kasniji komunistički režim svedeni pod jedan nazivnik te se kao uzrok smrti svećenika, samo radi lakšeg prikaza, naziva zajedničkim imenom »komunisti«, a zbog toga razloga njihove su žrtve ujedinjene u jednu stavku (130).

Tomo Vukšić

Uzroci smrti svih stradalih crkvenih osoba iz BiH od 1941. do 1952. godine

Nastavlja se

Smrt na način pravih kršćanskih mučenika

U vremenu, kojim se bavimo, stradale su također brojne druge crkvene osobe: časne sestre, braća laici, klerici, bogoslovi i sjemeništarci. Iako nitko od njih nije bio svećenik, svi oni ubijeni su iz jednakih motiva kao i svećenici. Dapače, njihovi ubojice, osim kad se radilo o časnim sestrama, najčešće su ih smatrali »popovima« i uopće nisu ni pravili razlike među njima. Stoga je opravdano da i te žrtve, opet prema njihovoj biskupijskoj ili redovničkoj pripadnosti, ovdje budu spomenute iako, nažalost, ne postoje podaci o svim mogućim žrtvama iz ove kategorije.

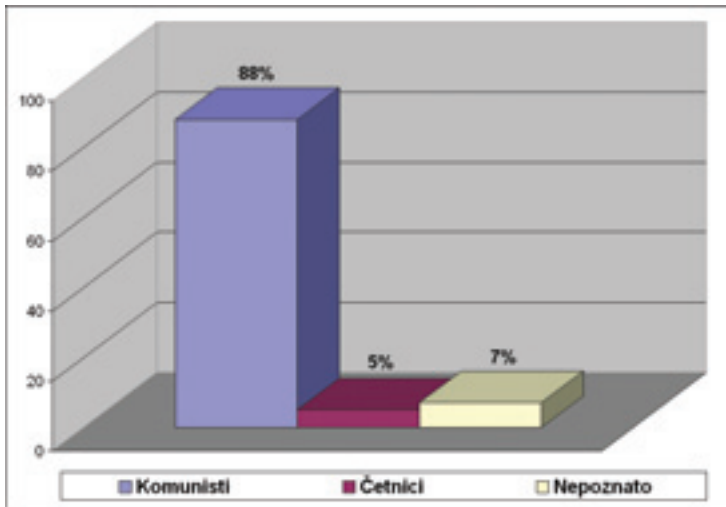
Stradanje svećeničkih pripravnika

Naime, opravdano je pretpostaviti da je bilo žrtava i među tzv. sjemeništarcima, tj. učenicima gimnazija koji su se spremali za svećeništvo, a još uvijek nisu bili položili redovničke zavjete niti upisali bogosloviju. Međutim, poznata su nam imena takvih stradalnika iz Banjolučke biskupije i Franjevačke provincije »Bosne Srebrene«, ali ne i iz drugih biskupija i redovničkih zajednica što znači da je sljedeći popis zato vjerojatno nepotpun. Prema njemu, Sarajevska nadbiskupija je izgubila sedam bogoslova, Mostarsko-trebinjska dva, Banjolučka šest bogoslova i sjemeništaraca, Provincija »Bosna Srebrena« 18, a hercegovački franjevci 10 braće laika, bogoslova i sjemeništaraca, trapisti 11 braće laika te isusovci jednoga.

Prema tome popisu, koji će vjerojatno trebati dopunjavati, ubijeno je 55 klerika, braće laika bogoslova i sjemeništaraca. Partizani i kasniji komunistički režim likvidirali su ih 48 (87,27%), četnici trojicu (5,45%), a četvorica su izgubila život na nepoznat način (7,27%). I kao što je don Vide Putica, svećenik Trebinjske biskupije, bio najstariji od svih n-stradalih svećenika Katoličke crkve među Hrvatima uopće (ubijen je kao teško pokretni starac u svojoj 84. godini), tako je Ivan Skender, sjemeništarac Banjolučke biskupije, sa svojih 12 godina u času ubojstva, bio najmlađa žrtva među onima koji su se spremali postati svećenici.

Završni pogled na žrtve

Na kraju svakako treba spomenuti nekoliko zanimljivih podataka iz ratnoga i poratnoga stradanja Katoličke Crkve u BiH iako su dijelom već bili spomenuti. Prvo, zbrajajući sve navedene žrtve, proizlazi da je tijekom Drugoga svjetskog rata Katolička Crkva u BiH ostala bez 227 smrtno stradalih svećenika, braće laika, bogoslova, sjemeništaraca i časnih sestara. Na izravan ili neizravan način od partizanske i komunističke ruke stradalo ih je čak 184, odnosno 81,05%. Od tifusa ih je umrlo 16 (7,04%), četnici su ih ubili 18 (7,92%) a devetoro (3,96%) ih je život izgubilo na neki drugi način. U nekim

Uzroci smrti braće laika, bogoslova i sjemeništaraca

od tih devet slučajeva poznat je uzrok smrti, dok se za neke ne zna ni kako niti gdje su umrli.

Najmlađi 12, a najstariji 84 godine

Drugo, Ivan Skender, sjemeništarac Banjolučke biskupije, ubijen 9. kolovoza 1941. u Krnjeuši kod Bosanskoga Petrovca. Imao je svega 12 godina i bio je

višegodišnju robiju, a skopskoga je biskupa Smiljana Čekadu, koji je upravljao Banjolučkom biskupijom kao apostolski upravitelj, na kraju 1949. godine protjerao iz BiH i zabranila mu svako djelovanje na tome području.

Četvrto, kao posebnu bezočnost svakako treba ponoviti kako je ubojstvo neudžnoga Maksimilijana Nestora, svećenika Banjolučke biskupije i župnika u Drvaru, i grupe posve neudžnih hodočasnika, koji su ubijeni 27. srpnja 1941. postao događaj kojim se u BiH kroz cijelo razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata, a također i danas, službeno obilježava početak ustanka protiv fašizma - taj je datum danas državni praznik.

Drugi oblici progona

I vjerojatno nije posljednje, stradanja crkvenih osoba bila su mnogo veća negoli je kazano u gornjem statističkom prikazu. U njemu, naime, nisu ni spomenuti brojni svećenici, časne sestre i bogoslovi, koji nisu tragično završili, ali su bili jako mučeni u logorima i zatvorima neposredno poslije rata čije su posljedice nosili cijeloga života. K tome, koliko je poznato, nitko se nikada nije ozbiljno pozabavio brojem duhovnih osoba koje su se nakon Drugoga svjetskog rata našle u inozemstvu kao prognanici i nikada se više nisu mogli vratiti kući. Isto tako, jedva da je

itko ikada spomenuo duhovne osobe, po narodnosti Nijemce i Talijane, koji su bili protjerani na najbrutalniji način iako su i po rođenju i po redovničkoj ili svećeničkoj pripadnosti bili dio ove Crkve.

Morao je biti plan ideologa i vođa novoga režima

Da bi nastao ovaj tekst, bilo je potrebno posegnuti za već objavljenim istraživanjima nekolicine ozbiljnih autora koji su spominjani na prethodnim stranicama, ali također i dijelom istraživati ubojstva počinjena nad crkvenim osobama. Samo tako je mogao nastati ovaj pokušaj sazimanja i statističke obradbe sveukupnosti strašne tragedije koja je pogodila crkvene osobe iz BiH tijekom Drugoga svjetskog rata i u prvim godinama poslije nje. Još jednom je jasno proizašlo da se nikako nije moglo dogoditi ubojstvo tolikih svećenika i drugih crkvenih osoba kao posljedica slučajnih nesretnih okolnosti. Dapače, to je morao biti plan ideologa i vođa novoga režima jer se ne može drukčije objasniti činjenica da je od početka rata sve do kraja 1944. godine ubijeno 40 svećenika a nakon toga čak njih 120. To vrijedi posebice za 1945. godinu u kojoj su likvidirana čak 104 svećenika u svega nekoliko mjeseci. Dodatni dokaz da se radilo o planiranoj likvidaciji je u činjenici da nikada nitko nije odgovarao za smrt

bilo koje crkvene osobe iako ih je daleko najviše ubijeno poslije završetka ratnih operacija i to bez ikakvoga suđenja i na najbrutalniji način. Mnogi su ubijeni u vrlo tajnovitim okolnostima tako da ne postoje nikakvi pisani tragovi o njihovim nasilnim smrtnima. Međutim, u mnogo slučajeva, srećom, ipak postoje dokumenti i zabilježena svjedočanstva preživjelih svjedoka ili iskazi izravnih sudionika zločina. Iz tih sačuvanih dokumenata i pouzdanih svjedočanstava proizlazi da je više stradalih crkvenih osoba vlastitu smrt prihvatilo na način pravih kršćanskih mučenika, tj. kao priliku da i u ekstremnoj situaciji posvjedoče svoje kršćansko uvjerenje i ljubav. Kao podsjetnik da je zaista tako bilo neka bude dovoljno još jednom upozoriti samo na način na koji je svoju smrt prihvatilo Jakob Barišić, župnik u Gradačcu. Usprkos tolikoj količini kršćanskoga svjedočenja, samo za pet ubijenih časnih sestara, koje su četnici odveli s Pala i ubili 1941. godine, pokrenut je postupak proglašenja svetim (Bernadeta Banja, Krizina Bojanc, Antonija Fabjan, Jula Ivanišević, Berchmana Leidenix). Stoga je opravdano još jednom postaviti pitanje svrhe našega govora o žrtvama Drugoga svjetskog rata. Tu mislim prije svega na govor crkvenih ljudi o tome pitanju. Mnogo puta sam imao dojam da se o stradanjima nevinih svećenika i vjernika govorilo i pisalo prije svega kako bi se upozorilo

Još jednom je jasno proizašlo da se nikako nije moglo dogoditi ubojstvo tolikih svećenika i drugih crkvenih osoba kao posljedica slučajnih nesretnih okolnosti. Dapače, to je morao biti plan ideologa i vođa novoga režima jer se ne može drukčije objasniti činjenica da je od početka rata sve do kraja 1944. godine ubijeno 40 svećenika a nakon toga čak njih 120. To vrijedi posebice za 1945. godinu u kojoj su likvidirana čak 104 svećenika u svega nekoliko mjeseci.

najmlađa žrtva među svim stradalim crkvenim osobama u Crkvi među Hrvatima uopće, a don Vide Putica, svećenik Trebinjske biskupije, ubijen 6. rujna 1942. u Prenju kod Stoca, bio je u 84. godini života i najstarija je žrtva iste Crkve. Tako upravo Crkva iz BiH drži oba ta »rekorda«.

Crkva u BiH krajem 1949. ostala bez i jednoga biskupa

Treće, komunistička vlast je, progoneći svećenike i biskupe, učinila tako da je Crkva u BiH krajem 1949. ostala bez i jednoga biskupa na službi, a bila su dvojica. Najprije je mostarskoga biskupa Petra Čulu 1948. godine na montiranom procesu osudila na

Kako su partizani ubijali svećenike u Dubrovniku

Drago Desput, član sudske odsjeka Glavnoga štaba Narodno-oslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Hrvatske, poslan je u Dalmaciju početkom 1945. godine da obiđe vojne sudove na tome području, da pregleda njihov rad i da im pomogne. O tome svome djelovanju već 17. siječnja 1945. poslao je iscrpan izvještaj Centralnom komitetu Komunističke partije Hrvatske. Iz toga dokumenta, koji opisuje stanje na području od Dubrovnika do Zadra, a objavljen je nedavno u knjizi *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti* (Hrvatski institut za povijest, Slavonski Brod 2005., str. 56-58), preuzimamo samo dio u kojemu Desput spominje 20 svećenika. Njih su partizani, kao i druge zarobljenike, bez ikakva suđenja likvidirali na dubrovačkom području do slanja ovoga izvještaja a u međuvremenu je, mnogo poslije njihova ubojstva, naređeno je da im vojni sud napiše osudu na smrt. Drago Desput kaže:

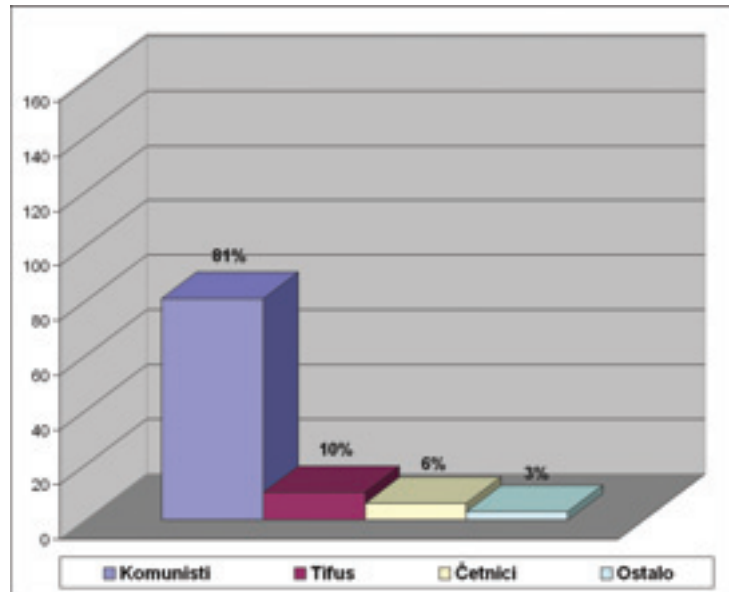
» (...) Od likvidiranih jedan su dio domaći

ljudi, a jedan dio zarobljenici naši državljani, koji su bili u zarobljeničkim logorima. Za jedan dio od likvidiranih zatraženo je od naših vojnih sudova da se izrade presude u svrhu objavljivanja, što je i učinjeno. (...)

(...) sama justifikacija likvidiranih vršena je bez potrebne opreznosti (...) u Dubrovniku gdje se je justifikacija vršila ne strijeljanjem već su se takva lica klala. To je u Dubrovniku radila jedinica narodne obrane (...)

Osim toga, među likvidiranimima ima i takovih, koji se nikako nisu smjeli likvidirati unutar četiri zida. Njih je trebalo najprije raskrinkati među narodom, izvesti na javno suđenje i onda suditi. Kao primjer navodim slučaj sa 20 popova u Dubrovniku.

(...) Koliki je broj likvidiranih nije poznato. Ali on po mom mišljenju nije prevelik, što više on je na nekim sektorima mnogo premalen. Pogledajmo samo Dubrovnik. Tamo je likvidirano svega oko 100 ljudi. To je premalen broj za Dubrovnik i okolicu (...)

Uzroci smrti svih stradalih crkvenih osoba od 1941. do 1952. godine

na beskrajnu mržnju neprijatelja koji su ih pogubili. Tako se govor o žrtvama nerijetko pretvarao u govor o razbojnicima različitim vrsta i o zloči progonitelja te je, nažalost, mržnja protivnika Crkve i našega naroda često postajala središnja tema. Stoga smatram da je konačno došlo vrijeme da se prestane baviti mržnjom zločinaca i počne govoriti o ljubavi žrtava. Vrijeme je da promijenimo svoj način govora o njihovoj tragediji i odnos prema njima. Naime, neki od njih su sigurno završili život na način koji je bio vrlo sličan umiranju mučenika prve Crkve za vrijeme progona rimske države. A mi, iako je sigurno da nisu rijetki među njima umrli na izvorno mučenički način, nismo takve prepoznali kao svece i mučenike. Barem nismo do sada!

(Svršetak)